Recenze a zprávy o literatuře / Reviews and Brief Notices

DOI 10.69108/slsb.2024.1.05

Irena KWAŚNY: *Skąd Ci włosi? O renesansowej i nie tylko architekturze cieszyńskiego rynku;* Cieszyn: Muzeum Śląska Cieszyńskiego, 2023, 286 s. ISBN 978-83-965946-0-0

Přestože archeologický výzkum bývalého náměstí v Těšíně probíhá teprve několik let, komplexní výzkum přilehlých měšťanských domů provádí již několik desetiletí historička umění a dlouholetá městská památkářka Irena Kwaśny. Výsledkem této práce je její nejnovější kniha, vydaná vlastním nákladem v roce 2023, s názvem Odkud přicházejí tito Italové? O renesanční a pozdější architektuře náměstí v Těšíně». Na rozdíl od názvu se nejedná o práci zabývající se výhradně dějinami umění. To je patrné již ze samotného rozvržení práce. Skládá se v podstatě ze dvou částí. První tvoří podkapitoly věnované například stavu bádání, prostorovému vývoji města od středověku do současnosti a pokusu o zodpovězení titulní otázky. Druhou, a vlastně hlavní částí práce je konkrétní architektonický popis s historickým nástinem jednotlivých budov nacházejících se na těšínském tržišti podle jejich čísel popisných.

V úvodu, věnovaném stavu bádání o těšínském tržišti, autorka představila dostupnou ikonografii a prameny, včetně mimořádně důležitých historických stavebních plánů, což v perspektivě delšího časového úseku umožňuje rekonstruovat architektonické proměny, k nimž docházelo pod vlivem nových potřeb a využití prostor. Zajímavá byla analýza dosud nepublikovaných odborných studií. Jak napsal Kwaśny, dějiny těšínské architektury byly dlouhou dobu odsouvány na okraj bádání – v Polsku byla velká pozornost věnována jiným historickým městům. Z tohoto důvodu se trh v Těšíně jako celek nedočkal vědecké studie. V tomto případě se autorčino vzdělání a dlouholeté pracovní zkušenosti městské konzervátorky ukázaly jako neocenitelné při přípravě na vyplnění této výzkumné mezery.

Jak píše autorka Italové mohli najít cestu do Těšína díky starým obchodním stezkám, které městem procházely. Díky tomu se ve městě objevovali cizí obchodníci, umělci, řemeslníci a v důsledku různých ozbrojených konfliktů i vojáci. Italští obchodníci s vínem se objevovali v nedalekých knížectvích Krnovském a Opavském; svůj obchod provozovali také v Těšíně. Z knihy Ireny Kwaśné víme, že se smísili s bohatými těšínskými měšťany a vrostli do městské struktury Těšína. Autorka popisuje Italy spojené výhradně s těšínským trhem, ale zmiňuje se i o těch, kteří v Těšíně působili v 16. století a dříve a jejichž jména se do dnešních dnů nedochovala.

Druhou část knihy tvoří podrobné popisy budov nacházejících se na tržišti podle jejich číslování. Vedle záhlaví každé podkapitoly je uveden plánek tržiště s vyznačením toho, o kterém bude pojednáno. U každého z nich se Irena Kwaśny snaží začít svou argumentaci identifikací nejstarších existujících částí architektonické zástavby. Popisy budov jsou obohaceny historickými plány, historickými i současnými fotografiemi interiérů a architektonických detailů.

Tato kniha, vnáší do studia historie mnoho nového, a to díky rozsahu výzkumu, který autorka provedla, aby rekonstruovala majitele popisovaných staveb. Množství pramenů,

jejich průřez léty, provenience, národnost a jazyky, v nichž byly napsány, je velmi působivé. Jedná se o mimořádně důležitý soubor, z něhož lze čerpat pro širší výzkum městského obyvatelstva Těšína. Těžiště zájmu Ireny Kwaśné spočívalo v historických architektonických stavbách, takže od této práce nelze očekávat, že by se její autorka hlouběji zabývala fenoménem národnostní pestrosti obývajících popisované stavby, o čemž svědčí četná jména evropské šlechty. Tato problematika je jistě neuspokojivá. Dalším tématem, kterému by se měl historik využívající tuto práci věnovat, je otázka rodinného a společenského uspořádání, které vyniká v četných společných zájmech či sňatcích popisovaných autorem.

Zdá se však, že od redakční vrstvy této knihy, konkrétně od nedůsledné transkripce jmen, by se dalo očekávat více. Autorka zřejmě píše postavy přesně tak, jak se objevují v prameni, který používá. Pokud píše o stejné osobě vícekrát, ale na základě různých pramenů, může být zápis pokaždé jiný. Zvláště nápadné je to u titulních Italů – objevuje se například příjmení [?] „Quadrio", v textu zapsané také jako Quatrio, případně Guadrio. Totéž platí pro záznamy šlechticů a predikátů. To způsobuje zmatek z hlediska identifikace osob a pochopení, zda se jedná o tytéž osoby. Nicméně věřím, že pokud by se chystalo druhé vydání, bylo by možné to napravit.

Dalším problémem je množství jmen nájemníků, majitelů a uživatelů prostorů nájemních domů přiléhajících k náměstí, což umožňuje rekonstruovat některé měšťanské rodiny a jejich složitou genealogii, což by vyžadovalo samostatnou analýzu a sestavení přehledných tabulek. Po přečtení knihy Ireny Kwaśné lze nabýt dojmu, že koupě a dědictví domů nacházejících se na těšínském tržišti probíhaly v rámci nějaké komplikované, ale přesto rodinné linie. Člověka by lákalo doplnit knihu přílohami v podobě rodokmenů nebo tabulek s uvedením všech majitelů. Pak by bylo možné vyvodit další závěry o osudech těšínské architektury popsané v knize. Je však třeba znovu zdůraznit, že hodnota celé práce Ireny Kwaśné spočívá ve shromáždění všech roztroušených pramenů a v co nejobecnějším podání jejich obsahu. Kniha může být zajímavá pro badatele a amatéry zabývající se dějinami Těšínského Slezska, ale také procesy probíhajícími v pohraničních městech.

Hanna Grudniewska

Janusz SPYRA, *150 lat Banku Spółdzielczego w Cieszynie 1873–2023*. Cieszyn: Bank Spółdzielczy w Cieszynie 2023, 400 s.
ISBN 978-83-910627-1-5

Janusz Spyra patří v současnosti k největším badatelům a znalcům historie Rakouského Slezska, nicméně specializoval se především na dějiny židů, popř. dějiny školství. Jeho poslední kniha svým tématem trošku vyrazila dech nejednomu historikovi, protože se autor rozhodl pustit do zcela odlišného prostředí dějin finančních institucí. Kniha Pieniądz w służbie społeczeństwa je monografií jedné peněžní instituce – Družstevní banky v Těšíně.

Hlavním cílem bylo vydat dějiny podniku ke 150. výročí jeho založení. Janusz Spyra se podílel v minulosti na vydání některých historických monografií významných lokalit

na Těšínsku[1], ba dokonce dějin celého Těšínského Slezska,[2] v nichž se věnoval nejčastěji období tzv. dlouhého 19. století, období růstu národních hnutí, a proto měl z čeho vycházet. Velmi dobře poznal osobnosti polského národního hnutí na Těšínsku, které logicky stály také za založením Towarzystwa Oszczędności i Zaliczek w Cieszynie (Společnost spoření a záloh v Těšíně) v roce 1873, kreditního družstva, které bylo předchůdcem Družstevní banky.

V první části se autor věnoval Towarzystwu Oszczędności i Zaliczek od jeho založení po vypuknutí první světové války, ale udělal rozsáhlý úvod do dějin finančnictví, počátků tvorby finančních systémů, ideje všeobecného spoření a kreditního družstevnictví. Z tohoto hlediska může být práce nesmírně zajímavá pro české historiky, protože Janusz Spyra se sice zajímal o vývoj polského finančnictví, ale s ohledem na existenci Těšína v habsburské monarchii musel zvláštní zřetel dát na situaci v Rakousku, především v českých zemích. Kromě toho se autor zabýval situací na těšínském venkově a polským národním táborem od revoluce 1848/49 do roku 1873, na což pak navázal založením Towarzystwa Oszczędności i Zaliczek w Cieszynie a prvními lety jeho existence. Polští národovci si samozřejmě uvědomovali jednak polský ráz většiny vesnic v okolí Těšína, jednak špatné hospodářské zázemí rolníků.

Spousta polských činovníků na Těšínsku se rekrutovala přímo z těšínského lidu, ale Spyrův výzkum ukázal krásně na vliv blízké Haliče, odkud přicházela polská inteligence a pomáhala v rozvoji národního hnutí. Za nejvýznamnější osobnost Towarzystwa v jeho počátcích považoval Janusz Spyra Władysława Wacława Lecha, který byl před svým příchodem do Těšína spjat s podobnou záložnou v Krakově. V jejím jméně Lech prováděl činnost ve prospěch zakládání kreditních družstev v západní Haliči. Další silnou osobností byl Hilary Filasiewicz, právník a ekonom, jenž je všeobecně považován za otce myšlenky takovou záložnu zřídit v Těšíně.

Samozřejmě se do čela podniku postavily persony místního národního prostředí, tzn. katolický kněz Ignacy Świeży a evangelický duchovní Franciszek Michejda, kteří bojovali za polské společenství na Těšínsku dále a navenek. Právě předseda Świeży, Michejda a další významný představitel záložny Jan Glajcar vyrazili v roce 1881 v čele delegace do Vídně jednat s předsedou vlády Taaffem jako splnomocněnci 80 polských obcí na Těšínsku s cílem získat rovnoprávnost polského jazyka. Janusz Spyra vyjádřil význam záložny pro polské hnutí poměrně výstižně: „*Czytając „Gwiazdkę Cieszyńską", można dojść do wniosku, że polscy aktywiści widzieli w kasach oszczędności oraz w Towarzystwie Oszczędności i Zaliczek remedium niemal na wszystko, w tym na „zagrożenie" socjalistyczne*…" (s. 94).

Vyplývá to z funkce spořitelního ústavu. Záložna byla důvěryhodná, udržovala finanční prostředky obyčejných rolníků a posléze i dělníků a půjčovala peníze pro další rozvoj drobných rolnických statků. Důvěra vycházela z prostého faktu, že v čele byli kněží. A komu jinému už věřit, že svěřené peníze nepromrhá? Podnik mohl této důvěry využít pro „propagandu" v národnostním duchu, čímž ale nelze snižovat jeho ekonomický

1 Idzi PANIC (ed.), *Bielsko-Biała. Monografia miasta*, Bielsko-Biała 2010; Janusz SPYRA, *Monografia Wisły. Tom II. Dzieje beskidzkiej wsi do 1918 roku*, Wisła 2007.

2 J. SPYRA, *Dzieje Śląska Cieszyńskiego od zarania do czasów współczesnych. Tom IV. Śląsk Cieszyński w okresie 1653–1848*, Cieszyn 2012; I.PANIC (ed.), *Dzieje Śląska Cieszyńskiego od zarania do czasów współczesnych. Tom V. Śląsk Cieszyński od Wiosny Ludów do I wojny światowej (1848–1918)*, Cieszyn 2013.

význam. Někdy se ze záložny stal investor, který pomáhal jiným (polským) družstvům a podepíral je finančně: „*Czasami towarzystwo nie tylko udzielało kredytu, stawało się ich udziałowcem, m.in. na preferencyjnych warunkach kredytowano spółdzielnie mleczarskie w Bystrzycy i w Nawsiu*…“ (s. 111). Towarzystwo přispívalo k tomu, aby se „lidé měli líp“, což mu nepochybně získávalo kredit nejen peněžní.

Není se čemu divit, že společnost expandovala a zakládala ještě před první světovou válkou pobočky. První byla založena již 1875 v Jablunkově, další v roce 1876 ve Fryštátě a v roce 1879 v Bohumíně. Uvažovalo se také o Struměni a Skočově, ale z toho bylo zpočátku zrezignováno a teprve v roce 1895 byla zřízena pobočka ve Skočově. Jak autor naznačil, zájem o zakládání filiálek byl spíše v prostoru „Záolží“, kde se bojovalo na více frontách, ale pro polské národovce to byl samozřejmě důležitý prostor hlavně z národního hlediska. Viděli potřebu „*infiltracji tego newralgicznego dla rozwoju ruchu narodowego regionu*“ (s. 125). Proto se na počátku 20. století přistoupilo k jednání o založení poboček v Polské Ostravě, Rychvaldě, Dětmarovicích a Orlové. Zájem zde byl pochopitelně o dělníky, často přistěhovalé z těšínského venkova nebo z Haliče. Podařilo se zprovoznit pobočku v Doubravě a v Lazích, která byla ještě před vypuknutím války, v květnu 1914, přenesena do Orlové.

Poměrně obsáhlou podkapitolu autor věnoval snaze získat klienty a prosadit se na peněžním trhu Těšínska. Nazval ji symbolicky „Walka o duszę mieszkańców“, čímž naznačil opět nesmírně důležitý a stále se opakující prvek působení společnosti – národnostní boj. Nejvíc se to podle autora týkalo židů, jejichž obchody haněli všichni ostatní. Veřejný prostor byl zdominován různými verzemi hesla: „*swój do swego po swoje*“ (s. 142). V záznamech dozorčí rady Towarzystwa Oszczędności i Zaliczek se nejvíce místa věnovalo institucím, které byly chápány jako nejdůležitější pro polské společenství, např. Towarzystwo Domu Narodowego a Macierz Szkolna dla Księstwa Cieszyńskiego. Janusz Spyra neopomenul snahy jiných společenstev zakládat podobné peněžní ústavy, aby získala obyvatelstvo na svou stranu. Před první světovou válkou se do „boje o duše“ vložili také Šlonzakovci, kteří se snažili obsadit záložensko-spořitelní kasy, jejichž osazenstvo a členstvo nemělo ideově blízko k polskému národnímu hnutí. A nezůstalo jen při tom: „*Do wybuchu wojny przypisuje się ślązakowcom założenie 24 kasyn rolniczych oraz rolniczej spółki zakupów i sprzedaży*“ (s. 172). Šlonzáci přitom haněli obohacování „galicyjskich przybłędów“ jako Filasiewicz, Domagalski a jiní.

O těchto a mnoha dalších osobnostech vytvořil autor větší či menší biografická hesla podle toho, kolik se mu podařilo o daných lidech najít. Je to obdivuhodná práce, která jistě musela zabrat obrovské množství času. Podkapitola „Ludzie Towarzystwa Oszczędności i Zaliczek“ byla zařazena na konec první i druhé kapitoly a možná zaujme, že první část této podkapitoly se vešla na zhruba 25 stran a zahrnula 31 osobností.

V druhé části knihy se Janusz Spyra zabýval obdobím dvou světových válek a meziválečného času. Nejdříve popsal situaci Towarzystwa za velké války a za období krátce po ní (1914–1920), pak meziválečné události kolem záložny a nakonec útrapy 2. světové války. Pochopitelně byla tato kapitola kratší než ta předchozí, protože odpadl významný prvek předválečného období – nacionalismus, jelikož záložna se ocitla po válce v Polsku. Neznamená to však, že by se zpočátku nevyskytovaly národní problémy, neboť centrála byla sice v žádaném státě, ale její pobočky se nacházely převážně mimo

jeho území – v Československu. Autor samozřejmě nemohl opomenout boj o Těšínsko a jeho následné rozdělení. Vysvětlil, že všichni představitelé záložny se nějak v jednáních o Těšínsku angažovali. Towarzystwo totiž plnilo funkci banky Rady Narodowé, která ho využívala v různých záležitostech, a jeho prostřednictvím Rada Narodowa získávala peníze z Varšavy.

Válka hodně poškodila hospodářství, které se muselo dostávat z rozličných problémů včetně zpřetrhání tradičních obchodních vazeb vlivem rozpadu Rakouska-Uherska. Polsko se navíc ustavilo z několika částí nacházejících se po dlouhá desetiletí v jiných státech. Těžká ekonomická situace dolehla i na Towarzystwo, které pro inflaci polské marky nemělo na konci roku 1923 téměř žádný majetek. V druhé polovině 20. let se situace stabilizovala, záložna znovu začala mít kladný stav financí a zisky, ale období prosperity netrvalo dlouho.

Světová krize po krachu na newyorkské burze se na bankovním sektoru podepsala velmi tvrdě, což se zvláště týkalo záložen, jejichž hlavními zákazníky byli rolníci, kteří neměli z čeho spořit a nechtěli si vypůjčovat. Towarzystwo působící na polské straně žilo v podstatě jen z rolnických hospodářství, zatímco již samostatně působící původní pobočky v ČSR měly lepší zákaznické zázemí. Spyra se samozřejmě věnoval zvláště problémům na polské straně, kde se negativní důsledky začaly objevovat v roce 1931. Vklady se pozvolna snižovaly v Těšíně i ve dvou pobočkách – Skočov a Chyby. Hlavní potíží se ovšem stal narůstající počet dlužníků neschopných splácet, což se řešilo zabráním nemovitostí a jejich následným prodejem s vidinou zisku: „*Przeważnie się to udawało, kupiono np. tartak w Cisownicy i sprzedano z zyskiem, podobnie wille w Ustroniu. Udało się także kupić dom, w którym mieściła się filia skoczowska*“ (s. 259). Se zhoršující se krizí se muselo propouštět a pobočka v Chybách byla dokonce uzavřena. Nejhorší byl rok 1935, kdy se situace rolnictva v celém Horním Slezsku stala naprosto fatální. Jen v tomto roce bylo podle autora prodáno v dražbách více než 200 rolnických usedlostí.

Pro českého čtenáře bude asi zajímavější část o pobočkách v Československu, které se s těšínskou centrálou rozloučily fakticky už v roce 1920 a od roku 1927 působily zcela samostatně pod názvem „Towarzystwo Oszczędności i Zaliczek w Czeskim Cieszynie, stowarzyszenie zarejestrowane z niograniczoną poręką“. Tato společnost už sice neměla nic společného s centrálou, a tudíž vlastně nepatřila do dějin současné Družstevní banky, ale Janusz Spyra se jí a jejím částem věnoval opět velmi pečlivě. Díky poměrně stabilní ekonomické situaci v ČSR se polská záložna dokázala lépe vypořádat s krizí 30. let 20. stol., i když během vrcholu v roce 1933 pocítila značné dopady nezájmu o půjčky a neschopnosti splácet. Na konci roku 1938 měla záložna v Českém Těšíně osm poboček: Jablunkov, Nový Bohumín, Fryštát, Třinec, Orlová, Karviná, Dolní Bludovice a Doubrava.

Po Mnichovu 1938 a následném polském záboru se obě centrály zase sloučily a po vypuknutí války byly spravovány nacistickým komisařem. Němci zrušili řadu podobných institucí, a ačkoliv záložna vydržela, činnost všech pokladen prakticky ustala v roce 1944. Mnoho osobností záložny z předválečného období zakusilo pronásledování a útrapy. V druhé části podkapitoly o lidech Towarzystwa přinesl Janusz Spyra biogramy 17 osob z polské strany a 10 z československé.

Třetí hlavní část knihy byla posvěcena období po II. světové válce, nejdříve socialismu a pak „času změn“ (1990–2023). Opět se v této části autor zabýval především událostmi kolem záložny v Těšíně, ale neopomněl reaktivaci československého Towarzystwa a jeho postupnou likvidaci. V Polsku byly na konci 40. let záložny přetransformovány na obecní družstevní pokladny, které měly pomáhat jen malým a středním rolníkům. Vyloučeni byli kulaci, řemeslníci, obce a podnikatelé. Towarzystwo tedy změnilo svůj název a nově se nazývalo: Gminna Kasa Spółdzielcza w Cieszynie (Obecní družstevní pokladna v Těšíně). Se smrtí Stalina a jeho věrného následovníka Bieruta započaly v Polsku poměrně významné změny, mezi nimiž byla i snaha znovuaktivovat družstevní sektor. Záložny se měly nadále nazývat družstevními pokladnami, ale pokladna v Těšíně se vrátila ke svému původnímu názvu Towarzystwo Oszczędności i Zaliczek w Cieszynie. Teprve zákon „Prawo bankowe“ (1960) a následný zákon o družstvech a svazech (1961) způsobily konečnou změnu názvu instituce. Zákon o družstvech umožňoval tři tituly, z nichž si představenstvo záložny zvolilo variantu „bank spółdzielczy“. Nový status byl přijat v roce 1962 a od té doby nese podnik název Bank Spółdzielczy w Cieszynie.

Towarzystwo v Českém Těšíně mělo bezprostředně po válce na kahánku. Jeho národním správcem se stal ředitel české Všeobecné záložny Hubert Laštůvka, který cílil k likvidaci polského konkurenta podle rozhodnutí ministerstva financí. Likvidace však neprobíhala podle představ. Čeští komunisté podporovali polskou menšinu na Těšínsku a Klement Gottwald dokonce umožnil v roce 1947, aby Towarzystwu bylo vráceno jeho sídlo – hotel Polonia (v dané době nazývaný Slavia). Polští zástupci chápali, že název Polonia byl provokativní, a proto dali hotelu nové pojmenování „Piast“. Towarzystwo ho v zásadě drželo do roku 1949, kdy ho prodalo jedinému reprezentantovi polské menšiny na Těšínsku – Polskému kulturně-osvětovému svazu (PZKO). Záložna byla dlouhodobě v likvidaci, ale de facto byla likvidována až v roce 1964 a z registru byla vymazána v roce 1967.

Poslední podkapitolu o „čase změn“ už nenapsal Janusz Spyra, nýbrž současná předsedkyně úřadu Družstevní banky Alina Rakowska, jež připravila také slovo vydavatele na začátku publikace. V zásadě je poslední podkapitola jakousi zprávou o stavu instituce za poslední desetiletí včetně určitých statistických přehledů. Jakýmsi shrnutím je pak podkapitola „Z perspektywy 150 lat historii“, kterou oba autoři sepsali společně. Vlastně by oba měli figurovat jako autoři celé knihy, ale je pravdou, že současná ředitelka Alina Rakowska v zásadě celý text doplnila jen kratšími kapitolkami, a proto asi bylo rozhodnuto, že jako jediný autor je uváděn na úvodních stranách Janusz Spyra. Jeho přínos je nepopiratelný. Předestřel obrovské množství informací nejen pro polské, ale i české čtenáře. Dílo je důležité pro historiografii Těšínska, ale má značný přesah a přiřadí se k výzkumům o modernizaci Rakouského Slezska, popř. i větších územních celků.

Radek Lipovski

Andrzej OLEJKO, *Habsburg Wings 1915*, Amherst: Aeronaut Books, 2023, 256 s. ISBN 978-1-953201-56-0

Odborná studie polského historika Andrzeje Olejka Habsburg Wings 1915 navazuje na předchozí publikaci Habsburg Wings 1914, vydanou nakladatelstvím Kagero v Lublinu v roce 2018. Vydavatelem tohoto pokračování je tentokrát populárně naučné nakladatelství Aeronaut Books Jacka Herrise. Původně polsky psaný text přeložila do angličtiny Aleksandra Kalbarczyk-Biela. V úvodu si autor stanovuje cíl studie – poukázat na zcela jedinečnou roli letectva během vojenských operací na haličské části východní fronty a na srbské (balkánské) frontě v roce 1915, respektive na přelomu 1914/1915 a v samotném roce 1915, a to maximálně konkrétním způsobem. Hned na počátku je tedy třeba upřesnit, že publikace se netýká operací na nové, v roce 1915 otevřené, italské frontě. Lze tedy jen doufat, že se k tomuto tématu Andrzej Olejko vrátí v další samostatné navazující publikaci. Základem studie je zpracování a interpretace značného množství archivních dokumentů a literatury v několika jazycích, včetně dosud spíše přehlížených materiálů z ruských a srbských archivů. V předslovu autor děkuje za pomoc při rešeršování zdrojů uznávaným leteckým historikům z Rakouska (Gerhard Artl, Gerald Penz) a ze Srbska (Boris Ciglić), což je již samo o sobě předpokládanou zárukou kvality.

Vlastní text, který má značný přesah jak k roku 1914, tak k roku 1916, je řazen do čtyř kapitol. První kapitola je úvodem ke kontextu a zabývá se prvním nasazením nové zbraně – letectva v rozhodujících bitvách 1. světové války na všech frontách v roce 1914. Druhá kapitola se již věnuje zcela konkrétnímu nasazení rakousko-uherských leteckých jednotek během operací první válečné zimy 1914/1915, např. u pevnostních měst Krakova a Přemyšlu. Za obzvláště cenné považuji například vzpomínky mechanika letecké setniny (Fliegerkompagnie, zkratka Flik) č. 8 Franze Tobiase na první použití radiostanice na palubě letounu Albatros B.I „MUZZL“ k navádění dělostřelecké palby ze vzduchu. Informace o tomto převratném počinu jsou již nějakou dobu poměrně známé, ovšem naprostou novinkou je, že zapojení radiostanice pomocí dynama, umístěného pod vrtulí letounu, provedl osobně Zugsf. Franz Tobias, rodák z obce Nedvězí u Olomouce (což ovšem v knize zmíněno není). Velmi zajímavé jsou také ukázky čilé korespondence mezi rakousko-uherskými a ruskými letci, vedené na jaře 1915 oboustranně ve velmi uctivém a „sportovním“ duchu, včetně informací o zajatcích a padlých.

Třetí kapitola nás vrhá do letecké podpory průlomu u Gorlice-Tarnova a opět se můžeme přesvědčit o naprosto zásadní roli leteckého průzkumu při plánování operací pozemních jednotek. Olejko pracuje jak s oficiálními hlášeními leteckých setnin a armádních velitelských struktur, tak s řadou vzpomínek přímých aktérů leteckých operací, pilotů a pozorovatelů, a to jak z rakousko-uherské, tak z ruské strany. Zajímavé a dosud nepublikované informace doplňuje rovněž záznamy z deníků a poznámek příslušníků pozemních jednotek, ale také prostých obyvatel dotčených území, kteří dění ve vzduchu vzrušeně sledovali.

Závěrečná kapitola nese příznačný název „Trestní výprava proti Srbsku – letecké operace na balkánské frontě 1915–1916“. Vzhledem k lokaci bojů je část kapitoly zaměřena také na rakousko-uherské námořní letectvo. Stejně jako již v předchozích částech, i toto téma pojímá autor v širším kontextu a věnuje se rovněž činnosti leteckých

jednotek spojenců (Německo, Bulharsko, Turecko) a pochopitelně nepřítele. Kromě srbského letectva měly v oblasti své letecké jednotky např. Francouzi nebo Britové.

Kniha přináší velké množství méně známých či zcela neznámých fotografií. Řada snímků se pochopitelně vztahuje i k letcům rakousko-uherského letectva (k.u.k. Luftschifferabteilung, od roku 1915 k.u.k. Luftfahtruppen – LFT) z českých zemí. Před letounem Lohner Pfeilflieger „BANDIT" je např. zachycen první český vojenský pilot Oblt. Rudolf Holeka, celá série fotografií pak přibližuje velitele Flik 1 Oblt. Josefa Smetanu. Krásné snímky, zabírající někdy i přes polovinu stránky, vzbuzují vyložené nadšení, např. dosud nepublikovaná fotografie jihlavského rodáka Hanse Mattla nebo rovněž neznámý snímek nového velitele Flik 1 po Smetanovi Oblt. Otto Jindry, počtem sestřelů (9) vůbec nejúspěšnějšího českého pilota.

Značná pozornost je věnována přirozeně polským letcům k.u.k. LFT, případně letcům jiných národností, kteří sloužili později v polském letectvu, a to zejména fotografiemi a jejich popisy. Jmenovat můžeme například Romana Florera od Flik 4, Oblt. Jana Wierzejskiho, pilota Fliegerkompagnie 15 nebo dosud neznámý snímek Camilla Periniho. Publikace je doplněna o několik barevných bokorysů pozemních i námořních letadel, vztahujících se k roku 1915, které však již byly publikovány v předchozích počinech vydavatelství Aeronaut a v tomto případě nic zásadně nového nepřinášejí.

Recenzovaná publikace žel není prosta nedostatků, někdy zcela zbytečných. Asi nejvíce patrným je nedůsledná korektura před tiskem, některé věty jsou omylem vytištěny za sebou několikrát, naštěstí ale jen ve vysvětlujících poznámkách za jednotlivými podkapitolami. Zřejmě rovněž na vrub vydavatele jde i výtka k obrazové příloze – fotografie někdy vůbec nekorespondují s textem, občas mají nepřesné popisy, případně se vůbec nevztahují ke kontextu (např. záběr na letoun z italské fronty z roku 1916). Hloubavější badatel pak začne rozpoznávat, které fotografie připravil ke svému dílu autor a které doplnil ne zcela uváženě vydavatel… Chybějící korektury se podepsaly i na popisech některých fotografií, najdeme například jména letců v původním polském skloňování, což z nich v angličtině dělá úplně jiné osoby.

Pokud jde o faktografické chyby, v textu se jich nachází naprosté minimum, za zmínku stojí pouze jedna. Andrzej Olejko zřejmě jako jeden z prvních, ne-li vůbec první, zveřejňuje zápisky důstojníka Flik 15 Rudolfa Schreibera, a to průběžně v celé knize, protože letecká setnina č. 15 prošla nasazením jak v Haliči, tak později na Balkáně. Schreiber je ve všech citacích důsledně označován jako „Oblt. Fp.", ve skutečnosti ale u jednotky sloužil jako letecký pozorovatel a polním pilotem (Feldpilot, zkratka FP) se nikdy nestal. Po korekci této informace bude čtenáři již zcela zřejmé, že Schreiber letěl společně s na Moravě narozeným pilotem Josefem Siegelem, budoucím leteckým esem, v jednom letadle, nikoli každý ve svém, jak by se mohlo zdát. Navíc byl Schreiber nadporučíkem záložním, tedy „rezervistou", což většinou bývá v odborných kruzích rozlišováno. Správně by tedy mělo být před jménem Rudolfa Schreibera uvedeno „Oblt.i.d.Res.", případně doplněno o zkratku „BO" (Beobachter, pozorovatel), nikoli však „Fp."

Poněkud složitější situace je v popisech fotografií. Hned na několika místech například narazíme na nepřesně uvedené příjmení Oblt. Josefa Illichera. Zdrojem nepřesnosti je evidentně dobový strojový přepis popisu fotografie na str. 82, kdy však v souladu

s tehdejšími zvyklostmi zapisovatel záměrně nepoužil počáteční velké písmeno „I“ pro jeho přílišnou podobnost s malým „l“, nýbrž „J“. Pochopitelně však žádný „Jillicher“ neexistoval. Řada fotografií by mohla být identifikována přesněji, některé popisy je však třeba uvést na pravou míru. Určitě si to zaslouží dvě nádherné a dosud neznámé fotografie přes celou stranu - FP Hptm. Arpád Gruber není na str. 151, ale až na str. 152, zatímco na předchozí stránce je zvěčněn FP Rittm. Eduard Rzemenowsky von Trautenegg. Jiný příklad plně nevyužitého potenciálu doprovodných fotografií najdeme na horní polovině str. 132. Na dobovém artefaktu v podobě tabla jsou kolem fotografie letounu Hansa Brandenburg C.I 64.19 doplněny portréty celkem 14 letců Flik 3, přičemž v popisu je jmenován pouze jeden, a to historicky první velitel Flik 3 Hptm. Karl Stohanzl, který velel jednotce do počátku února 1915. Ve skutečnosti je ale uprostřed snímku zachycen tehdejší velitel Flik 3 Hptm. Julius Mally, jelikož fotografie pochází až z roku 1916. Nejméně 8 dalších osob na tomto známém snímku již bylo spolehlivě identifikováno (viz např. časopis REVI č. 133, str. 44-45).

Žel nepřesným překladem z polštiny jsou v popisu na str. 49 poznamenány tři jinak unikátní a zřejmě poprvé publikované fotografie Oblt. Mariana Gawla ze sbírky pana Piotra Gawla-Romaszkana. Obsah sdělení v popisu snímků je navíc velmi polemický. Andrzej Olejko totiž uvádí, že právě Marian Gawel zřejmě poprvé, již na podzim 1917, použil jako osobní symbol na své stíhačce červeno-bílou šachovnici, pozdější výsostné označení polského letectva. Ze zmíněných fotografií však nic takového nevyplývá. Také je třeba upřesnit, že podle archivních záznamů sloužil Oblt. Marian Gawel jako letecký pozorovatel u Flik 32/D a stíhacím pilotem se stal až po absolvování pilotního výcviku, po němž 22. února 1918 nastoupil ke stíhací letecké setnině č. 41/J. Z uvedeného tak logicky vyplývá, že na svém stíhacím letounu na podzim předchozího roku Oblt. Gawel mít šachovnici nemohl. Zatím žádný autor, zabývající se dějinami k.u.k. LFT, dosud nedoložil skutečný důkaz o jakékoli souvislosti Mariana Gawla s červenobílou šachovnicí. Ostatně červenobílá šachovnice o čtyřech polích nemusela nutně znamenat spojitost s polským letcem, stejné barvy mohou být interpretovány stejně tak třeba jako chorvatské nebo nemusí mít s národnostním pojetím nic společného.

Závěrem je třeba zdůraznit, že i přes uvedené chybičky, které se ve většině případů netýkají samotné studie, jde o velmi přínosnou publikaci, která by neměla chybět v knihovně zájemců o historii rakousko-uherského letectva. Vysoce erudovaný text přináší mnoho nových a velice zajímavých informací z primárních pramenů. Hlavním přínosem studie je právě zdůraznění významu letectva a hluboké zasazení jeho role do kontextu válečných operací v průběhu roku 1915 na ruské a balkánské frontě, a to v záběru dosud nezvyklém. Práce Andrzeje Olejka umožňuje čtenáři pochopit souvislosti, které úzce zaměřené publikace (např. pouze na letce a letadla) většinou vůbec nenabízejí. Jedná se o skvělý počin, těšme se na pokračování.

Petr Aharon Tesař